SBM1884 Vrold V del 3
Kulturhistorisk rapport for systematisk undersøgelse.

Skanderup sogn, Hjelmslev herred, tidl. Skanderborg amt. Sted nr. 16.02.08. Sb.nr. 190. SLKS nr. 25/07606.

MUSEUM SKANDERBORG

Indhold

Indledning 3
En udgravning 4
Det omkringliggende landskab 5
Undersøgelsens resultater 7
A159 Tofteskel 10
SBM1884 Vrold 5 del 2 i perspektiv 11
Administrative data 12
Relevant litteratur 13
Tidslinje 13

Indledning

I forbindelse med anlægsarbejde og byggeri af nyt parcelhus ved Vrold, gennemførte Museum Skanderborg i juli måned en mindre systematisk udgravning på et areal på ca. 359m^2. Ved undersøgelsen fremkom der spor efter væsentlige fortidsminder i form af en hustomt, formentligt fra et bindingsværkshus, samt en grøft der tolkes som et tofteskel. Hustomten foreslås en datering i yngre middelalder, baseret på fund af hårdtbrændt grågods i en af de tagbærende stolpehuler. For tofteskellet foreslås en datering ligeledes i yngre middelalder eller Renæssance. Trods det begrænsede areal gav undersøgelsen vigtige resultater, der viste at den middelalderlige landsby Vrold har bredt sig længere mod øst end hvad man tidligere har antaget. Efter endt undersøgelse blev arealet frigivet til anlægs- og byggearbejde.

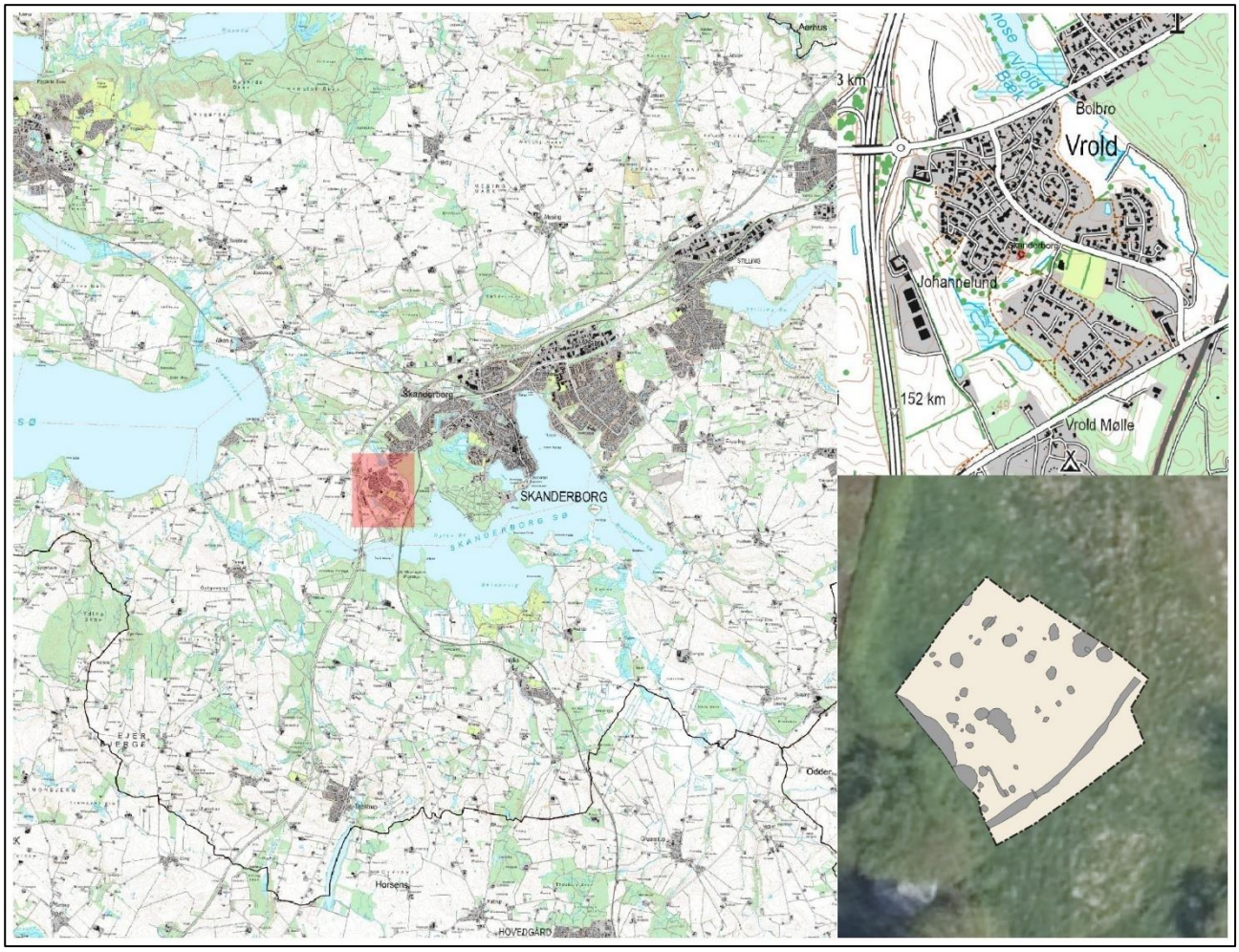

Figur 1: Oversigtskort med placering af det undersøgte areal

En udgravning

Lige under mulden i terrænet i Østjylland, kan man stadig finde spor efter tidligere tiders aktiviteter. Spredt ud i landskabet ligger diverse arkæologiske anlæg, som kan være stolper fra huse, begravelser, gruber fra madlavning eller affaldsdepoter, brønde, og meget andet. Disse spor er med til at fortælle os en hel del, om de mennesker der før os har levet og haft en dagligdag – også for flere tusinde år siden.

Når man i dag udfører anlægsarbejde, som at bygge et nyt hus, er der en risiko for at disse spor bliver ødelagt eller beskadiget. Derfor kan museerne i samarbejde med bygherre og entreprenør udfører arkæologiske forundersøgelser, der er med til at afdække hvorvidt der er arkæologi i jorden, og i hvor stort omfang.

Ved en forundersøgelse graver man med gravemaskine lange grøfter, som er mellem 2 til 3 meter bredde, og som ligger ca. med 15 meters mellemrum. Grøfter er, i det omfang landskabet tillader det, orienteret nord-syd. Fordi især hustomter fra oldtiden, som betragtes som væsentlige fortidsminder, er orienteret omtrentligt øst-vest, har man med nord-syd orienterede grøfter størst sandsynlighed for at påtræffe dem. I grøfterne graver man ned til undergrunden, der i det meste af landet ses som et gul eller grågul lag af sand, grus eller ler, som er aflagt under sidste istid for cirka 13.000 år siden.

I den gule undergrund vil man kunne se spor af mange slags, spor efter trærødder, pløjespor og så videre. Blandt disse er der også stolpehuller, grave og andre gamle nedgravninger.

Hvi det er tilfældet at der er spor efter grave og hustomter, eller andre væsentlige fortidsminder i forundersøgelsen, så kræves det, at der foretages en systematisk undersøgelse af det areal der bliver berørt under af jordarbejdet. Ved den systematisk undersøgelse afrømmer man en større flade med gravemaskine, og alle nedgravninger (nye som gamle), bliver opmålt med GPS. Disse anlæg undersøges ved at man snitter anlægget. Et snit vil sige, at man graver halvdelen af anlægget væk, så man kan registrere og beskrive form, dybde, udseende, fylde og tolke på funktion.

Til sidst skrives der en bygherrerapport og en kulturhistorisk rapport – som denne – der samler op på alle resultater, fund og tolkninger. Så selv om moderne anlægsarbejde ødelægger og sletter spor fra fortiden, så har arkæologerne registreret og dokumenteret tidligere tiders aktivitet i området, så det kan indgå i fremtidens forskning, og som et naturligt led i udviklingen erstattes dele af fortiden med dele af fremtiden.

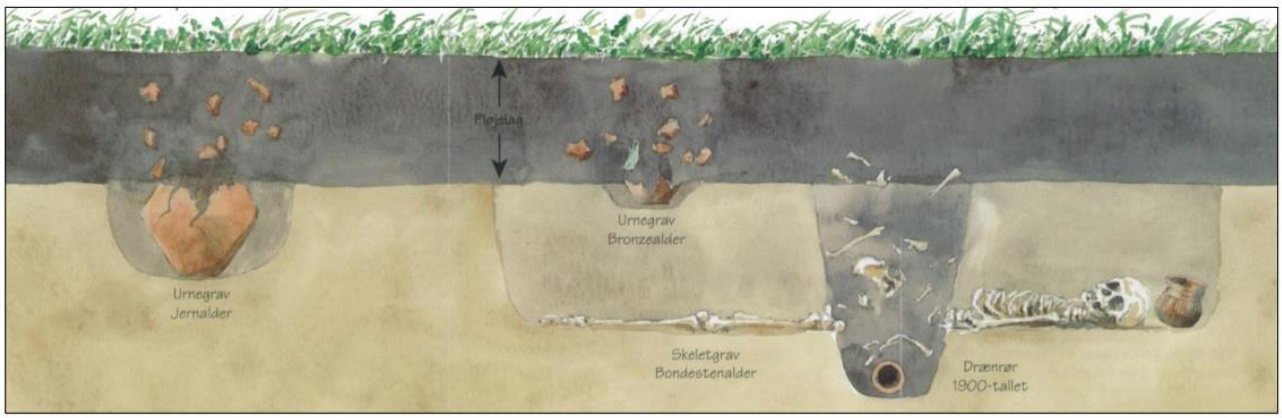

Figur 2: Fortidsminderne er bevaret i undergrundet, men kan blive forstyrret af moderne nedgravninger. (Illustration, Vejle Amt).

Det omkringliggende landskab

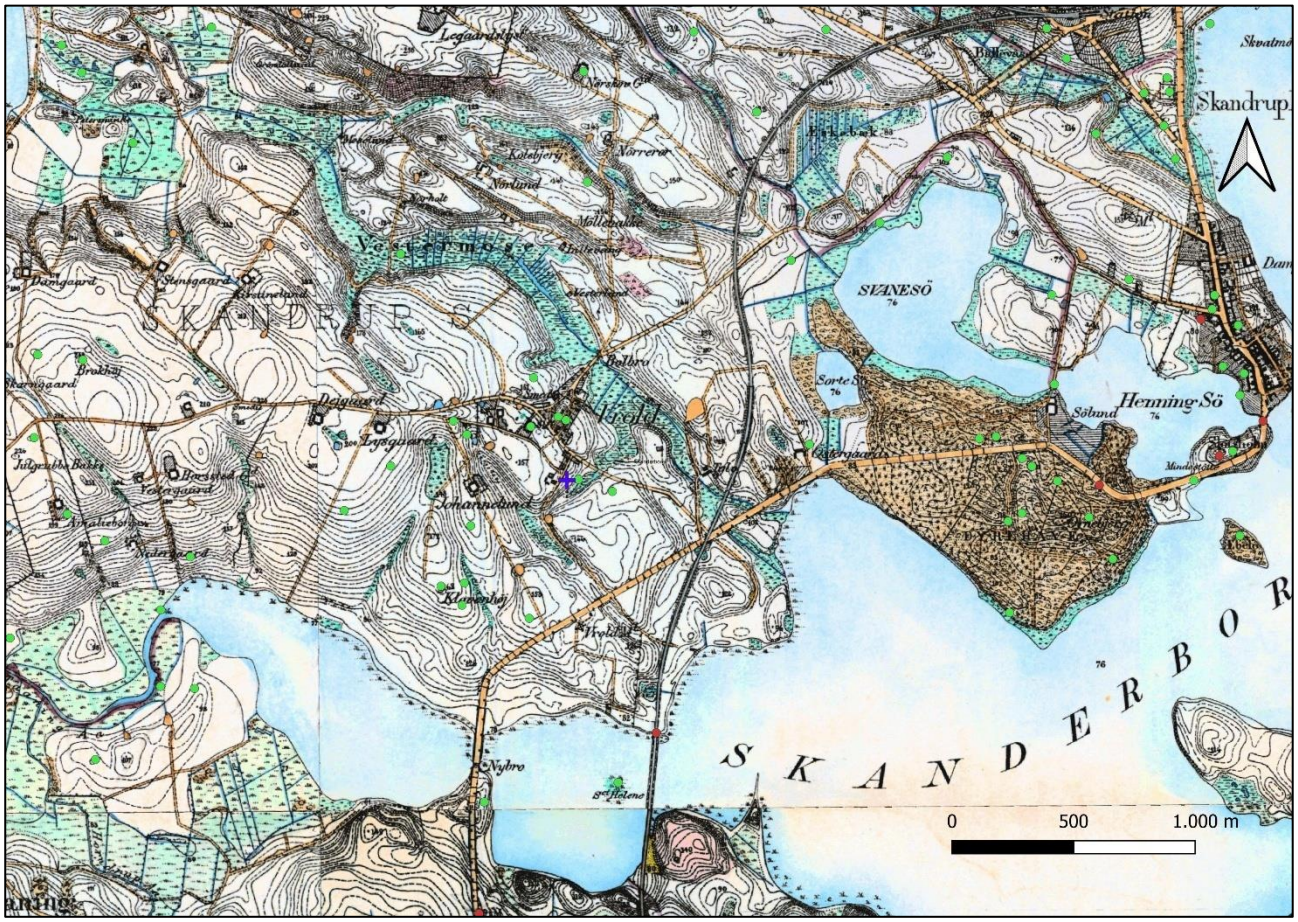

Figur 3: Uddrag fra Høje Målebordsblade (1842-1892) der illustrerer topografien ved Vrold. Kortserien er meget præcis, og viser samtidig det danske landskab inden industrialiseringen og det intensive landbrugs påvirkning. Med rød (fredede-) og grøn (ikke-fredede fortidsminder) er uddrag fra Fund og Fortidsminder markeret. Den blå markering viser det berørte areal. Kilde: Klimadatastyrelsen

På et større og relativt højtliggende plateau på den østlige del af en stor bakkeø, ligger landsbyen Vrold i læ for vestenvinden, og er i dag næsten helt integreret i Skanderborg By. Bakkeøen er afgrænset mod vest af Mossø, og mod øst af Skanderborg Sø. Nord for bakkeøen ligger Vestermose, der som et udbredt vådområde forbinder de to store søer. Mod syd bugter Tåning Å sig igennem en bred ådal og forbinder ligeledes Mossø og Skanderborg Sø.

På hele den store bakkeø ses der udbredte og relativt jævne plateauer, der både i dag og i fortiden har været attraktiv agerjord, med let adgang til vand og græsningsarealer. Samtidig har bakkeøen været let at forsvare, da der kun har været adgang med båd eller via vadestederne ved Fuldbro Mølle over Tåning Å, Bolbro og enkelte unavngivne passager over Vestermose.

Derfor er det ikke overraskende at gøre fund fra stenalderen frem til moderne tid, når man undersøger jorden nær Vrold. Vrold kendes allerede 1230, fra Kong Valdemars Jordeborg, og Vrold har haft egen sognekirke der dog blev revet ned efter reformationen i 1580'erne. Det undersøgte areal lå kun 200 meter syd for Vrolds middelalderlige kirke og kirkegård, og langs den østlige kant af plateauet der i dag udgør Vrold.

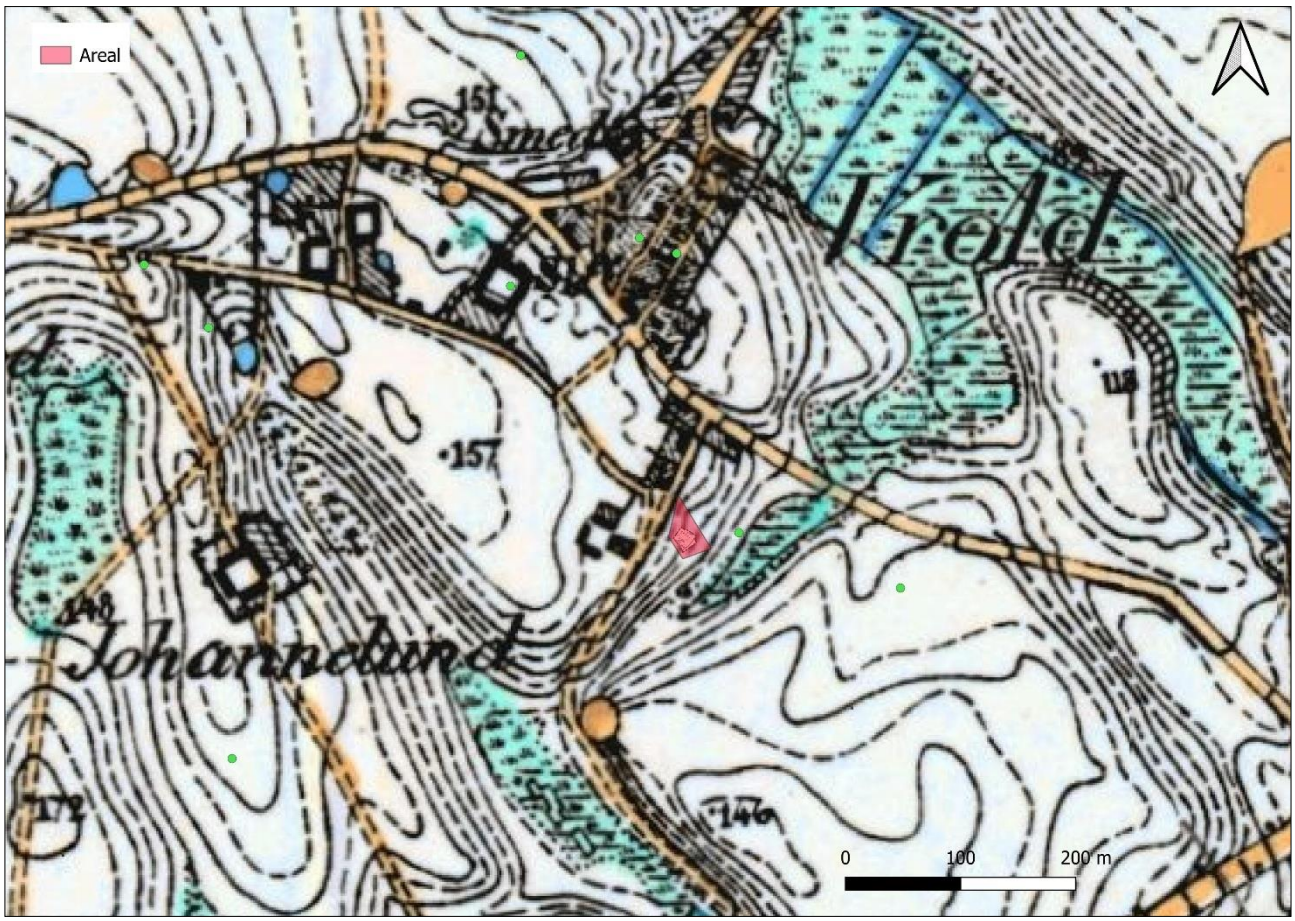

Figur 4: Uddrag fra fund og fortidsminder, lagt over kortserien Høje målebordsblade (1842-92). Det berørte areal ses markeret med rød, og ikke fredede fortidsminder/fund markeret med grønne prikker.

I nærområdet er der primært fundet aktivitet fra middelalder, SBM526 Kirkegård (sted- og lokalitetsnummer 160208-42), SBM1470 bebyggelse fra middelalder (sted- og lokalitetsnummer 160208-164), Nationalmuseet 1716/84 skår fra 16-1800-tallet (sted- og lokalitetsnummer 160208-78), samt fund fra stenalder FHM1910 (sted- og lokalitetsnummer 160208-263) og bosættelse fra stenalder SBM1194 (sted- og lokalitetsnummer 160208-145). Tilstedeværelsen af stenalder stemmer overens med tilstedeværelsen af vand nærved. Der er erkendt kirkegård 280 meter nord for det berørte område, dog er kirkens præcise placering ukendt. Der er tale om en kirke der i de skriftlige kilder stadig står i 1524, men i 1584 bliver den beordret nedrevet.

I juni måned blev der udført en systematisk udgravning på den meget nærtliggende matrikel 12^{r}, hvor der også blev fundet spor efter væsentlige fortidsminder i form af en eller flere hustomter, der ligeledes dateres til yngre middelalder eller renæssance (SBM 1884 Vrold V del 2).

Undersøgelsens resultater

Ved undersøgelsen blev der registreret 43 anlæg, altså forstyrrelser i undergrundet. Disse var fordelt på 26 stolpehuller, 2 grøfter, 1 grube og 14 anlæg som udgik (natur, undergrundsvariation, dyregang el. lignende).

Stolpehullerne havde en tendens til at være relativt ens inden for den tolkede hustomt K3, mens de resterende var meget uens. Dybden af stolpehullerne inden for K3 blev gradvist mindre, jo længere mod sydøst de var placeret. De bredde og dybe stolehuller blev tolket som værende tagbærende stolper, en tolkning som blev forstærket af tilstedeværelsen af egetræsstolper X112 og X113. Hustomten K3 blev primært udredt på denne baggrund, men konstruktionens udstrækning blev ikke fuldstændigt klarlagt, da rækken af tagbærende stolper fortsatte ud af feltets nordvestlige grænse.

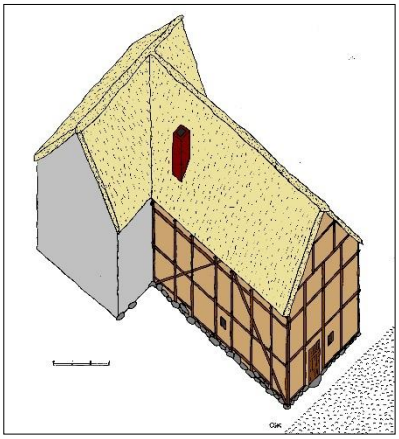

Figur 5: Eksempel på bindingsværkshus, som det formodes at K3 også var.

På trods af det begrænsede areal har undersøgelsen givet vigtige resultater, der viser at den middelalderlige landsby Vrold har bredt sig længere mod øst end hvad man tidligere har antaget. Med en hustomt der indeholdt daterbart materiale, kan man på sigt fortælle mere om Vrolds opståen og udvikling.

Figur 6: På baggrund af stolpehullernes placering, dybde og ensartethed, vurderes det at der er tale om en hustomt i flere stokværk, eller etager om man vil. Orienteret nordøst-sydvest. Skala 1:100.

Terræn: Hustomten ligger på et lille fladt plateau, der umiddelbart efter konstruktionens afgrænsning begynder at falde let mod sydvest, nordøst og øst. Undergrunden kunne ses som enten gult, stiv ler, eller gult sand.

Andre anlæg: Anlægget A141 kunne ikke sættes i relation til K3.

Dimension: Ud fra tolkningen af K3, har hustomten en ukendt længde, dog over 11,7 meter, og en bredde på 8,9 meter med trappetårn, og 5,3 meter uden trappetårn.

Fund: Der fremkom enkelte fund, der kan knytte til K3.

X112: Bevaret egetræsstolpe fra stolpehul A122. Stolpen var rådnet væk i midten, men den bevarede diameter var 40 centimer. Ingen bearbejdningsspor kunne synligt ses, dog var stolpen flad i bunden.

X113: Bevaret egetræsstolpe fra stolpehul A126. Stolpen var rådnet væk i midten, men den bevarede diameter var ligesom X112 på 40 centimer, og flad i bunden dog uden synlige spor af bearbejdelse.

X126: Tre kropsskår der ligner hårdtbrændt grågods fra stolpehul A126. Skårene blev fundet i kanten af anlægget. Keramikken er mellemfint magret, med en grå skærv. 52 gram.

X131: Fragment af munkesten. Stykke er 12,5 x 10,5 x 8 cm, og er groft magret med diverse småsten. Der er to dyreaftryk i fladen. Stykket viser tegn på at have modtaget forskellig varme under brændingen, da den ene halv side er grålig, hvor den anden er rød. 1137 gram.

Jordprøver: Der blev udtaget to jordprøver, X116 (fra A128) og X117 (fra A122) til flotering og hvis muligt C14 analyse til datering.

Datering: På baggrund af kontekst og fund foreslås en datering til yngre middelalder eller Renæssancen.

Note: Den nordøstlige del af hustomten fremstod rimelig regulært, hvor den sydvestlige del var svære at erkende, muligvis på grund af et rodnet fra et for nyligt fældet træ, der havde ødelagt undergrunden (A141).

Figur 7: Profilfoto af A121. Målestok er 40 cm.

Figur 8: Fladefoto af A 122, med bevaret egetræsstolpe in situ. Målestok er 40 cm.

Figur 9: Profilfoto af A122, med bevaret egetræsstolpe. Bemærk syldstenen nedenunder.

Figur 10: Detail foto af bevaret egetræsstolpe X113, fra A126.

Figur 11: Eksempel på syldsten

A159 Tofteskel

Blandt de øvrige anlæg er især grøften A159 interessant, idet den også blev set ved udgravningen på Gl. skolevej 13 (SBM1884 Vrold V del 2, A46). Der er formentlig tale om et tofteskel der har indhegnet flere bygninger, der tilsammen har udgjort en gård. Dog blev der dog i denne formodede del af samme grøft ikke gjort daterbare fund.

Figur 12: Oversigt med denne undersøgelse som den sydligste, og undersøgelsen ved Gl. Skolevej 13 (SBM 1884 Vrold V del 2) i nord. Lagt over ortofoto med matrikler og koter med 0,5 m højde. Grøftens lette krumning kunne indikere at den grøften følger plateauets kant, og drejer over med vest i den sydlige del. Med blå streg er grøftens mulige forløb tegnet på.

SBM1884 Vrold 5 del 2 i perspektiv

Man kan forestille sig historien som et sted, som et puslespil, hvor vi hverken kender motivet eller antallet af brikker, men vi kan konstatere at vi ikke har et spil der kan samles. I forhold til landsbyen Vrold tilføjer vi med denne undersøgelse en ny og vigtig brik til puslespillet, for på trods af det beskedne udgravede areal, har vi fået ny og vigtig viden.

Sammen med undersøgelsen ved Gl. Skolevej 13, kan der nu med stor sikkerhed påvises spor efter Vrolds udvikling og udstrækning i middelalderen.

Udover kirken og kirkegården knap 280 meter mod nord, vides der ikke meget om Vrolds historie. Men med fundet af hustomten, benævnt K3 i denne rapport og tofteskellet A159, har vi nu en markant større forståelse og viden om den østlige del af Vrold.

De indsamlede jordprøver fra K3 og to øvrige anlæg, vil fremadrettet blive undersøgt for egnet materiale til C14 analyse, der sammen med fund af keramik kan datere hustomten med +/- 50 års nøjagtighed.

Resultat giver samtidig afsæt til kommende interesseområde i og omkring Vrold for fremtiden.

Administrative data

Placering og matr.nr	Vrold, Skanderborg Jorde. Matr.nr: 12^{t}
Sogn:	Skanderup Sogn
Periode:	08-07-2025 til 09-07-2025
Deltagere:	Morten Gregersen (arkæolog, beretningsansvarlig), Ejvind Hertz (arkæolog)
Entreprenør:	Skanderborg Kommunes Entreprenør afdeling
Areal:	359m^{2}

Relevant litteratur

Ethelberg, P., Hardt, N., Poulsen, B. & Sørensen, A. 2003: *Det sønderjyske landbrugs historie, vikingetid og middelalder*, Haderslev.

Jensen, J. 2003: *Danmarks Oltid*, København.
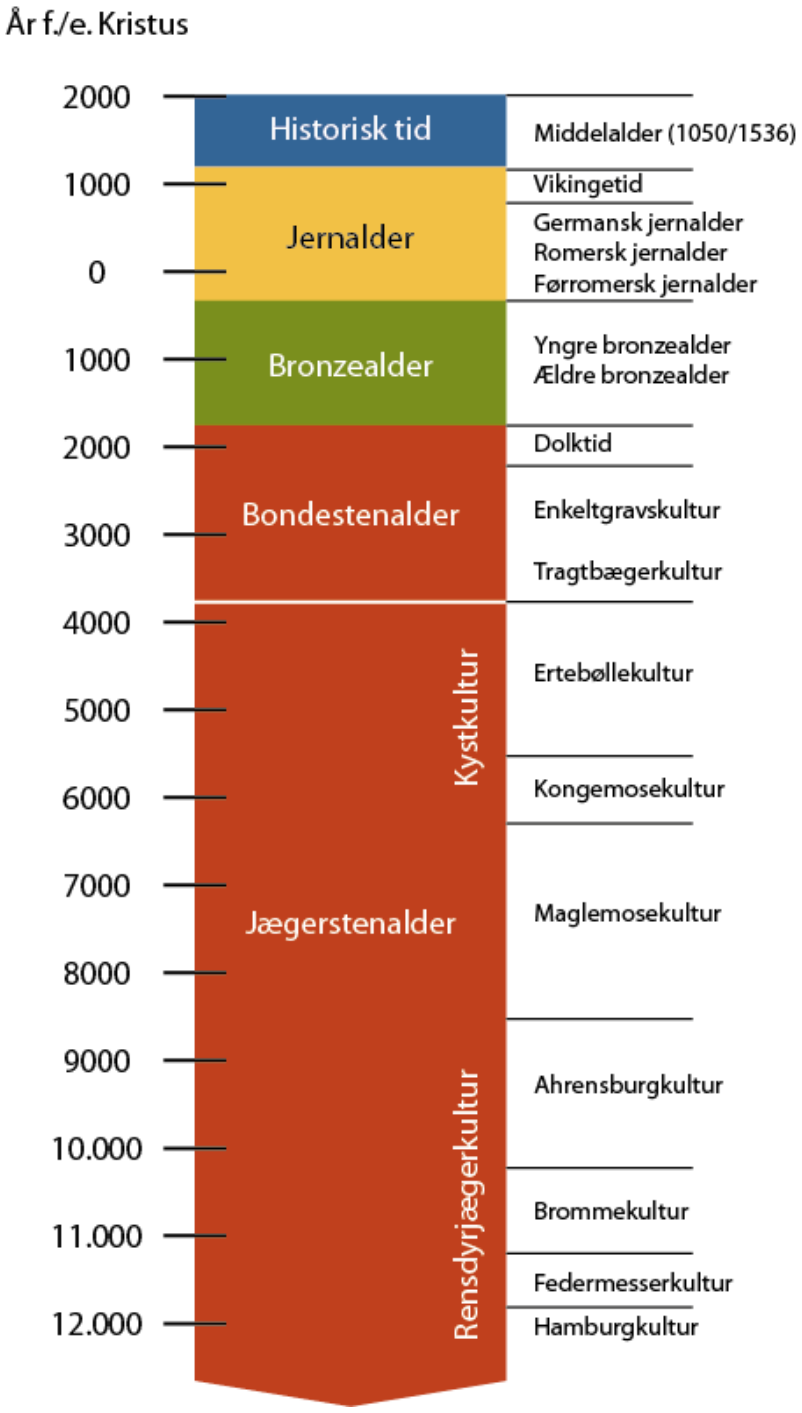
Tidslinje